

7. Лизанчук В. Не лукавити словом. — Л.: ЛНУ, 2002. — 560 с.
8. Огієнко І. Мова й українознавство // Рідна мова. — 1934. — Ч. 4. — С. 163-166.
9. Огієнко І. Мое життя // Наша культура. — 1935. — Кн. 7. — С. 447-453.
10. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. — Львів: Фенікс, 1995. — 46 с.
11. Огієнко І. Психологія мови // Рідна мова. — 1937. — Ч. 5. — С. 199.
12. Павличко Д. Українська національна ідея: Статті, виступи, інтерв'ю. Документи. — К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2004. — 771 с.
13. Радчук В. Українська мова на зорі третього тисячоліття // Дивослово. — 2003. — № 9. — С. 2-6.
14. Сулима В. Біблія і українська література: Навч. посібник. — К., 1998. — 400 с.
15. Томенко М. Сучасний український патріотизм, або Як об'єднати Україну // Уряд. кур'єр. — 2005. — 16 лип.
16. Ющук І. Закон, що виправдає перекинчиків? // Слово Просвіти. — 2005. — 10 лют.
17. Bremer J. The Politics of Ethnicity: Russian in the New Ukraine. — Europe-Asia Studies. — 1994. — Vol. 46, № 2. — P. 261-283.

The article concerns the main role of Ukrainian language on the new stage of state creation. Some theoretical problems are shown. One of the most important task of Ukrainian state building is detailed promotion to the development of Ukrainian language. The conclusion of the urgent necessity of formation of all Ukrainian people on the base of Ukrainian language is drawn.

Key words and word combination: Ukrainian language, state building, Russian language, development of Ukrainian State, language problem, Ukrainian state policy.

Отримано: 4.09.2009 р.

УДК 398.21 (478.43)

В. В. Шевчук

Львівський національний університет імені Івана Франка

АПОКРИФІЧНІ ЛЕГЕНДИ У ФОЛЬКЛОРНІЙ ТРАДИЦІЇ ПОДОЛЯН

У статті розглядається проблема взаємозв'язків апокрифів із віруваннями подолян часів переходу від язичництва до християнства, про що свідчать тексти апокрифічних легенд, записаних в цьому регіоні. Фольклорний мотив розглядається крізь призму спільності ідейно-художніх норм, які мають вияви своєрідної циклічності, загальноприйнятої для українського народу.

Ключові слова: фольклор, Поділля, апокрифи, легенди, народ, етнос, віра, чудо.

Український народ у своїй духовній культурі зберіг елементи прадавніх вірувань, що побутували ще в епоху Київської Русі [2]. У той же час у свідомості українців міцно утвердилася християнська віра, поклоніння якій відбилось і в народнопоетичній творчості. Це виразно виявилось в останні десятиліття, коли українці, позбувшись ідеологічного комуністичного догматизму, нарешті одержали можли-

вість вільно розвивати свою духовну культуру, адже «в умовах зростання національної самосвідомості почуття причетності до свого народу активізується, зростає інтерес до історичного минулого, до витоків національної культури» [11, с. 5].

Заслуговує на увагу та обставина, що православна церква в її історичному розвитку на території українських земель завжди зазнавала втрат, що спонукало народ до безперервної боротьби супроти загарбників. Сподівання чужоземців знищити церкву, мову та український народ зазнали нищівної поразки.

Сучасні дослідники особливого значення надають специфіці вираження у народнопоетичній творчості українців релігійних поглядів та вірувань, звертають увагу на особливості трактування у ній тих чи інших християнських образів та мотивів. У цьому сенсі мова іде про народне християнство та «народну Біблію» [9].

У процесі розвитку народнопоетичної творчості поступово виокремлювалися тексти, зміст яких хоч і спирався на сюжети зі Старого чи Нового Заповітів, водночас містив і суто народне тлумачення тих чи інших біблійних подій чи образів. Так виникали апокрифічні легенди.

Як зазначав Г. Булашев, в українську народнопоетичну традицію перші твори з виразними християнськими мотивами прийшли з ближнього Корсуня чи, по-іншому, з Херсонеса Таврійського [3, с. 32]. У їхньому змісті можна виокремити мотиви, які були визнані канонами візантійської церкви, але були й тексти, які містили їх досить довільну інтерпретацію, що церква, зрозуміло, не підтримувала, хоча народ переважно вірив в істинність того, про що там ішлося [8].

Відтак, апокрифічні легенди містили переважно «мандрівні сюжети християнського змісту, поширення яких заборонялося церковними канонами» [14, с. 222], бо їх сюжети різнилися від біблійних історій. Такі неканонічні тексти, розповсюджені по всій українській території, були досить популярними.

Значний масив текстів апокрифічних легенд зберігся й на території подільського регіону, чимало з яких записано в останні роки. Джерелами вивчення таких творів є українські архіви, а також фонди навчально-наукової лабораторії етнології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Апокрифічними оповідями традиційно вважаються ті, що пов'язані з мотивами створення світу («Про створення гір і каменів на землі»), перебування Бога, Ісуса Христа, Богородиці чи святих та апостолів на землі серед людей («Легенда про пtiцю Каню», «Як Бог людям роботу давав?», «Як Бог перетворив людину у журавля?», «Христос і циган», «Чому корови ніколи не можуть наїстися?», «Микола Чудотворець», «Про Теплоного Олексу», «Про Матір Божу і хворе немовля», «Про сорок святих»), есхатологічні легенди («Як чоловік у рай літав») тощо.

Записи неказкової прози, зокрема й апокрифічних легенд, на Поділлі здійснювали О. Афанасьєв-Чужбинський [16], П. Чубинський [15], П. Медведик [6], Т. Сис [12-13] та інші фольклористи. Характер-

ною рисою таких текстів є наявність опису чи згадки про чудо, яке, як стверджував І. Франко, й визначає зміст фантастико-релігійної легенди у зіставленні вигаданого чудесного та взятого із церковно-релігійних вірувань [10, с. 9]. Приклади таких текстів зустрічаються і в інших регіонах України, про що свідчать видання М. Драгоманова та П. Куліша. Це, власне, підтверджує широке побутування апокрифів в українській усній народній традиції, у тому числі й на Поділлі.

Специфічними у змісті апокрифічного твору передусім були елементи світобачення та інтерпретації тих чи інших сюжетних ситуацій. Це закономірно, адже народ бачив у таких легендах свідчення про своє минуле життя, а відтак розуміння їх змісту важливе для з'ясування суті історичного буття нації на момент створення цих текстів. Важливим чинником інтерпретації змісту апокрифічних легенд є й погляд на природу речей у різний період, що дозволить увиразнити специфіку світовідчуження саме українців, адже територію Поділля населяли поляки, вірмени, румуни, євреї та представники інших етносів.

На думку І. Франка, одним із найважливіших чинників «повстання многих апокрифів були льокальні відносини» [1, с. V]. Тому подоляни як справжні українці вкладали у зміст своїх апокрифічних легенд елементи висміювання та повчання чужинців. Це виразно можна побачити на прикладі двох відомих легенд «Христос і циган» [17] та «Чому жиди не їдять сала» [19].

Спільним для цих легенд є наявність у них повчального змісту. У першому тексті йдеться про те, що Христос був челядником у цигана. Відтак усі дива, які Ісус здійснив, — зцілення коней, воскресіння мертвого, ходіння по воді — не підвладні циганові, який врешті покинув Христа [17]. Думаю, цим твором подоляни намагалися утвердити свою етнічну самосвідомість у єдності з вірою.

Зміст легенди «Чому жиди сала не їдять?» пов'язаний із відомим мотивом про свиню як втілення гріховності. В цій українській народній легенді йдеться про те, як Ісус провчив жидів, які намагалися перевірити Христову віру. Після того, як євреї пропонують Йому відгадати, хто захований під коритом, вони спостерігають чудо Ісуса Христа. Адже під коритом, де були заховані жидівка зі жиденям, знайшли уже не людей, а тварин — льоху з порослям. Саме відтоді, за народним віруванням, жиди й не їдять сала і м'яса зі свині [19]. Так Христос провчив жидів і за те, щоб вони не обдурювали людей. Думаю, подоляни склали цю легенду передусім для того, щоб чужоземці не нав'язували українцям своєї віри. Такий повчальний зміст подоляни вкладали у свої твори, в яких ішлося не лише про євреїв, а й інші етноси, зокрема поляків, які намагалися утвердити в Україні католицизм («Як чоловік у рай літав...»).

У народних апокрифічних легендах часто зустрічаємо мотиви чуда й віри. Відомо, що з давніх-давен людство культивувало образ Бога у різних обрядах та віруваннях, намагаючись побачити у реальних речах елементи божественної присутності. Закономірно, що апокрифічні легенди містять у чудесному просвітительське начало, адже

людина прагнула пізнати Бога як творця всього суцього. Тому бачимо органічний взаємозв'язок реального (матеріалізованого) й духовного світів, що, на думку сучасного фольклориста та етнолога В. Дяківа, підкреслює те, що «християнська релігія збагатила фольклорну традицію своїм розумінням поняття «чуда» та численними сюжетами біблійних і євангельських чуд» [5, с. 14].

У цьому плані цікавим видається зміст есхатологічної легенди «Як чоловік у рай літав...», в якій наявна народна інтерпретація мотиву віри в існування Бога. В легенді йдеться про те, що один чоловік подорожував тим світом, де бачив муки простих людей, зокрема їх важку працю на панщині: коли на полі жінка з дітьми снопи в'язала, а самих трудівників били якісь інші люди. Завершується твір діалогом між чоловіком та Богом: Бог наказує чоловікові повертатися на землю і там вести свою боротьбу проти несправедливості [18].

Як бачимо, характерним виявом цієї апокрифічної легенди є вимір «чудесного». Подоляни вірили в чудесне, особливо в те, що пояснювало їх самотність, незалежність від інших етносів. Відтак, чудо як один із найпоширеніших чинників апокрифічних легенд, приписувалося Богові (Христові), святим чи демонічним істотам [4, с. 593-594].

Думаю, саме народна святість одухотворення та суспільна специфіка просторового вияву свідчили про автентичність тих апокрифів, в яких народ висловлював віру у свою особливість. Тексти таких творів служили запорукою дотримання «високих морально-етичних принципів суспільства» [7, с. 305].

Отже, в умовах зростання інтересу до релігійної традиції народ став творцем апокрифічних легенд, зміст яких має передусім візантійське походження. Ці уснословесні твори хоч і не були прийняті церковними засадами, проте завдяки своїм біблійським мотивам та їх тлумаченню були досить поширеними. Народ у них не лише висловлював свої наївно-релігійні вірування, а й з покоління в покоління передавав їх своїм наступникам. Звичайно, теперішні подоляни, зберігаючи у своїй пам'яті такі твори, у щоденній вірі в Бога спираються передусім на канонічні засади Церкви, вважаючи апокрифічні легенди пережитками свого далекого минулого.

Список використаних джерел:

1. Апокрифи і легенди з українських рукописів / Зібрав та упорядкував і пояснив др. Іван Франко. — Репринтне видання 1902 року. — Л.: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2006. — Т. III. Апокрифи новозавітні. Б. Апокрифічні діяння апостолів: — 456 с.
2. Багрянородний К. Про управління імперією / К. Багрянородний // Крисаченко В.С. Українознавство: хрестоматія-посібник: у кн. 2 / Передмова П. П. Кононенка. — К.: Либідь, 1996. — Кн. I. — С. 120-123.
3. Булашев Г.О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях / Г.О. Булашев. — К.: Довіра, 1992. — 414 с.
4. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. — Вид. 2-ге, — К.: Либідь, 2005. — 664 с.
5. Дяків В.М. «Фольклор чудес» у підрадянській Україні 1920-х років / В.М. Дяків. — Л.: Інститут народознавства НАН України, 2008. — 256 с.

6. Євшан-зілля. Легенди та перекази Поділля / Зібрав та впорядкував П. Медведик. — Л.: Червона калина, 1992. — 288 с.
7. Мала енциклопедія українського народознавства / За ред. чл.-кор. НАН України, д-ра іст. наук, проф. С. Павлюка. — Л.: Ін-т народознавства НАНУ, 2007. — 832 с.
8. Митрополит Ларіон (Іван Огієнко). Хвалімо Бога українською мовою! Віра. Православний молитовник / Митрополит Ларіон (Іван Огієнко). — К.: ПБП «Фотовідеосервіс», 1993. — 80 с.
9. «Народная Библия»: Восточнославянские этиологические легенды / Составление и комментарий О. В. Беловой. — М., 2004. — 576 с.
10. Народна проза у записах Івана Франка / Зібрав та впорядкував Василь Сокіл. — Л., 2006. — 112 с.
11. Пономарьов А. П. До проблеми регіональних історико-етнографічних досліджень / А. П. Пономарьов // Артюх Л. Ф., Балушок В. Г. та ін. Поділля. Історико-етнографічне дослідження / А. Ф. Артюх, В. Г. Балушок та ін. — К.: НКЦ «Доля», 1994. — С. 5-13.
12. Сис-Бистрицька Т. Перлини Товтрів-Медоборів / Т. Сис-Бистрицька: У 2 кн. Кн. 1. — Кам'янець-Подільський: [Б.в.], 1994. — 83 с.
13. Сис-Бистрицька Т. Перлини Товтрів-Медоборів. Збруч хлопочється / Т. Сис-Бистрицька: У 2 кн. Кн. 2. — Кам'янець-Подільський: ПП «ХВМ», 2000. — 83 с.
14. Українська фольклористика. Словник-довідник / укладання і загальна редакція Михайла Чернопиского. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. — 448 с.
15. Чубинский П.П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край / П.П. Чубинский. — СПб., 1877. — Т. 2. — 688 с.
16. Чужбинский А.А. Поездка в Южную Россию. Очерки Днестра / А.А. Чужбинский: — Ч. 2. — С-Пб., 1863. — 440 с.
17. Зап. 06. 08. 2005р. Возняк Г. П. від Бойко Марії Василівни, 1930 р. н., осв. 7 кл., ланкова, українка, у с. Йосипівка Старосинявського р-ну Хмельницької обл. // РФ Навчально-наукової лабораторії етнології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, зшиток № 115. — С. 15.
18. Зап. 20. 07. 1979р., Дереш С. В. від Дереш Насті Кирилівни 1909 р.н., українка, у с. Солобківці Ярмолинецького р-ну Хмельницької обл. // РФ Навчально-наукової лабораторії етнології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, зшиток № 65. — С. 190.
19. Зап. 17. 07. 1998 р. Ряба Т. Ф. від Розвод Лідії Вікторівни, 1926 р.н., осв. початкова, ланкова, українка, у с. Кпинини Волочиського р-ну Хмельницької обл. // РФ Навчально-наукової лабораторії етнології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, зшиток № 83. — С. 259.

The article deals with the problem of analysis of interconnections between apocryphal works from transferring of heathenism in Kyiv Rus to Christianity in Ukrainian epoch the information about which is taken from the local legends of Podillya. Hystorism is represented as the form of reflection of national model in the folklore. The folklore motive of apocryphal works is analyzed on the base of unity of idea-artistic norms, which have different manifestations of peculiar recurrence which is common for the Ukrainian nation.

Key words: faith, folklore, Podillya, apocryphal works, legends, folk, nationality, miracle.

Отримано: 27.08.2009 р.